

«Statement» for Forum for etikk i etnografisk forskning (FEEF - tidligere NEKE)

FEEF har som fagpolitisk siktemål å arbeide for et faglig organ for håndtering av etiske utfordringer for antropologisk forskning, også når den skjer i tverrfaglige sammenhenger. Universiteter og høyskoler har behandlingsansvaret for GDPR, og vi mener et slikt ansvar må bli tatt i etiske råd som vil ha som formål å ivareta og bygge videre god faglig etisk praksis som ivaretar etnografiens kvalitative, holistiske særpreget.

De nye forordningene om personvern krever at vi tydeliggjør fagets forskningsetikk og metode. Vi er opptatt av å identifisere det eksisterende handlingsrom som kan ivareta de særegne metodologiske sidene ved antropologisk og etnografisk vitenskap. FEEF har med dette forfattet et «statement» til presentasjon på NAFs årsmøte.

Nye forordninger som GDPR og regler for lagring og deling av data har skapt til dels alvorlige problemer for etnografisk forskning. Det skyldes først og fremst at etnografiske metoder, som feltarbeid og deltakende observasjon, skiller seg klart fra den kvantitativt orienterte metodikk og logikk som ligger til grunn for dette nye regelverket.

Vi ønsker å identifisere de unntak fra hovedreglene som faget kan benytte seg av for å ivareta den antropologiske forskningens egenart. I en erklæring om forskningsetikk fra europeiske EASA¹ pekes det på at de grunnleggende metodiske og etiske praksisene i etnografisk forskning har implikasjoner for normer og former for informert samtykke og «datahåndtering», inkludert arkivering, lagring og deling av data. I denne erklæringen plasseres etnografisk forskning innenfor den spesielle klausulen om «akademiske ytringer» i GDPRs artikkel 85 (2). Vi står her overfor et unntak som er utformet for å garantere den humanistisk og samfunnsvitenskapelige forskningens kritiske, samfunnsmessige verdi. Det oppfordres til at universiteter og akademiske institusjoner implementerer denne klausulen når det gjelder etnografisk forskning.

Vi vil også påpeke det problematiske ved den utbredte bruken av ordet data/ datahåndtering som gjeldende for antropologifaget. I antropologien/ etnografien tenkes innhenting av forskningsmateriale som noe annet enn strengt tatt «data». Materialet samles ikke inn med henblikk på databehandling/statistisk analyse, slik som ofte synes å bli tatt for gitt som en slags prototype. Etnografisk materiale behandles derimot kvalitativt, som tekster for analyse ved hjelp av teorier og begreper hentet ut fra fagets kumulerte kunnskapsgrunnlag. Det empiriske materialet som analyseres har derfor ikke preg av objektive fakta i en database, lett tilgjengelig og like anvendelig for alle fag, slik det tenkes om databegrepet; data som kan samles i store databaser.

En annen uttalelse om forskningsetikk omfatter flere samfunnsfag i Storbritannia, både antropologi, sosiologi og samfunnsgeografi og deres organisasjoner (ASA, ESA, RGS-IBG²). Her gis det uttrykk for en dyp bekymring for at britiske universiteter har tolket

---

¹ European Association of Social Anthropologist

² Association of Social Anthropologists of the United Kingdom og Commonwealth (ASA), British Sociological Association (BSA), European Sociological Association (ESA) og Royal

GDPR forordningen altfor restriktivt. Det har ført til en viktig utvidelse av lovverket, en tydeliggjøring av at det finnes andre former for forskningsetikk som ivaretar samtykke, og at disse er mulig å bruke når det blir redegjort for dem.

En for restriktiv fortolkning fører til at etnografisk metode, som deltakende observasjon, står i fare for å bli tolket som etisk uakseptabel. Derfor anbefales universitetene å følge de foreslåtte unntak/dispensasjoner som ses som nødvendige når det gjelder å kunne balansere retten til å beskytte personopplysninger med ytrings- og informasjonsfriheten. Disse unntakene, hevdes det, skal ikke bare gjelde journalistiske formål og litterære og kunstneriske uttrykk, men også akademiske ytringer – som etnografisk forskning. Dette handler om den felles offentlige interesse som disse uttrykksformene har, deres samfunnskritiske verdi, og også problemene disse får når det gjelder å overholde GDPRs standardbestemmelser.

I denne britiske fellesuttalelsen vektlegges tre punkter som avgjørende:

- Universitetene må utnytte unntakene som foreligger i GDPR til fulle, for å muliggjøre akademisk forskning.
- Kravet om arkivering av data må endres fordi etnografisk forskning er basert på et tillitsforhold til forskeren. Artikkel 89 i GDPR inneholder flere klausuler som kan benyttes, ikke minst med henvisning til «viktige mål av allmenn interesse».
- Malen for regulering av all forskning under gjeldende databeskyttelseslovgivning har vært en biomedisinsk modell. En slik modell er ikke egnet for arbeider innen humaniora og samfunnsvitenskap. Dette er anerkjent under utformingen av GDPR, noe som resulterer i at akademiske ytringer beskyttes på linje med journalistikk, kunst og litteratur, i artikkel 85.

Disse britiske uttalelsene hadde som mål å sikre at reglene for databeskyttelse og etikkvurderinger er robuste og tilpasset bredden og dybden i metodiske praksiser i samfunnsvitenskapene. Dette kan etterfølges også for norske forhold.

I artikkelen «Forskningsetikk og forskningens frihet: utfordringer for antropologifaget» (Vike og Fürst 3/2020) vises det til en i artikkel Nytt Norsk Tidsskrift med tittelen «Personvern og akademisk ytringsfrihet. Om unntak for akademiske ytringer i EUs personvernforordning» (Birkeland og Enebakk 2018). Her påpekes at det foreløpig kun er i Storbritannia man har tatt konsekvensen av at unntak når det gjelder samfunnsvitenskapelig forskning er for svak og at dette kan undergrave den akademiske friheten. Interessant nok er den ene av disse forfatterne medarbeider i Den nasjonale komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Dette burde åpne for forståelse og støtte for vårt pågående arbeid. Vi har da også meldt inn våre kommentarer til NESHs Høring om forskningsetikk (Hansen og Fürst 2021).

I artikkelen til Birkeland og Enebakk (2018) pekes det på at mye av debatten om GDPR har tatt utgangspunkt i personvernloven alene, men at det ikke må glemmes at ytrings- og informasjonsfriheten er nedfelt i Grunnlovens paragraf 100 samt i den europeiske

menneskerettskonvensjonen. Det understrekes interessant nok at disse lover er «lex superior» og derfor går foran den nye personopplysningsloven.

De to forfatterne peker også på at den norske Universitets- og høyskolesektoren har lovfestet akademisk frihet (ibid.). Den mottar fremdeles en basisbevilgning for å sikre fri, kritisk og uavhengig grunnforskning. Det er altså vi, samfunnsforskere og antropologer, som må bevisstgjøre om dette og ta ansvaret for å ivareta vår faglige standard, ikke minst overfor myndigheter med mangelfull skoloring og faglig innsikt. Dette vil være et svært viktig faglig og etisk arbeid fremover.

Arbeidet til de britiske forskerne som er videreført i norske artikler gir et godt grunnlag for det argument vi ønsker å fremme, at vi må utnytte unntaksreglene til fulle, både når det gjelder samtykke og lagring av «data». Et viktig poeng med sistnevnte er å sikre at det blir mulig å lagre etnografisk materiale, og at råderetten over det forblir hos forskeren og forskningsdeltakerne som i et tillitsforhold har skapt materialet.

Vi bør altså utøve press på forskningskomiteer og tilsynsorganer i Akademia for å sikre at unntaksbestemmelser som faktisk foreligger i GDPR blir benyttet. Det er også viktig å øke bevisstheten om at etnografisk materiale ikke er det samme som «data».

Noen punkter til diskusjon:

- Hva er de særegne utfordringene i etnografisk forskning?
- Hvilke utfordringer skaper de forskningsetiske reguleringsbestemmelsene (spesielt GDPR) for vår forskning?
- Hvordan kan eksisterende lovverk fortolkes mer fleksibelt og gi et større handlingsrom for forskningen vi driver?
- Hvordan kan vi arbeide for å sikre at datalagringsbestemmelser ivaretar de spesielle hensyn som forvaltning av etnografisk forskningsmateriale krever?
- Hvordan kan vi best arbeide for å tilkjenne og fremme våre forskningsetiske perspektiver i tverrfaglige sammenhenger?

Veien videre:

Hvordan kan FEEF arbeide for at det forskningsetiske handlingsrommet i etnografisk forskning blir sikret i framtiden? Hvilke institusjonelle tiltak bør gjøres innenfor rammen av NAF og de sosialantropologiske forskningsmiljøene (fortrinnsvis), slik at nye generasjoner av forskere i sosialantropologi og tilgrensende fag møter et oppdatert, konsistent, reflektert og koordinert forskningsetisk kompetansemiljø? Det vil si instanser som kan tilby råd og veiledning innenfor rammene av fagets særpreg som ofte utfordrer konvensjonelle forståelser av forskningsetikk.

Litteratur liste:

Birkeland, A. & Enebakk, V. (2018). Personvern og akademisk ytringsfrihet. Om unntak for akademiske ytringer i EUs personvernforordning. *Nytt Norsk Tidsskrift*, Vol. 35 (1), 44–58. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2018-01-05>

GDPR: Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)
Europaparlaments-og Rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april
2016: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-15-38/gdpr#gdpr>

Vike, H. & Fürst, E.L.: 2020. **Forskningsetikk og forskningens frihet: utfordringer for antropologifaget**. Norsk Antropologisk Tidsskrift. Vol 3(31) p. 165- 176

Hansen, C. & Fürst, E.L 2021. Åpenhet under press. Norsk Antropologisk Tidsskrift. Vol 22 (2) p. 87- 101.

Forum for etikk i etnografisk forskning

Professor Elisabeth L`orange Fürst (EM),SAI, UIO
Professor Halvard Vike, USN
Professor Mari Rysst, Høgskolen i Innlandet/OsloMet
Førsteamanuensis Jan Ketil Simonsen, NTNU
Forsker II Ragnhild Elise Johansen, NKVTS

Delt rolle: Leder og sekretær førsteamanuensis Camilla Hansen, OsloMet & professor Sidsel Roalkvam. SUM.UIO